

důležité roli monologu. Monology se samozřejmě objevují i když v každé z nich se objevuje preference jednoho z aspektů.

Monolog je taková jazyková promluva, která přímo nevyžaduje bezprostřední, sobě přiměřenou a adekvátní verbální (příp. neverbální) reakci. Taková orientace v něm není „zakulována“ a je v něm potlačena informace spojená s předpokládanou reakcí partnera promluvy. V monologu se často projevuje tzv. expresivní funkce (cf. Bühler), i když samozřejmě může plnit i funkce ostatní. Ač je to nejčastější, není podmínkou, aby jej pronášela jedna osoba (známe příklady „rozvinutého monologu“, který je vytvářen postupně jednotlivými mluvčími, či kolektivního monologu). Monologičnost je někdy signalizována délkou promluvy, i když ani to není dostatečná podmínka. Stejně tak aktivnost jednoho mluvčího při pasivité ostatních není vždy postačujícím kritériem.

Zhruba řečeno je třeba rozlišovat jednak monology, které nejsou určeny žádnému posluchači (některé z nich mohou mít sklon k vnitřní dialogizaci – např. soliloquium –, o tom později), jednak monology, které posluchače předpokládají (jde o sociální formy monologu – např. vyprávění, přednáška atp.).

Oblast, kde si monolog (i v mluvní podobě) stále uchovává svou důležitost, je drama a divadlo.

Na první pohled představuje charakteristickou rovinnou jazykovou výstavbu dramatu dialog. Ovšem tato zjevná forma není vždy tak jednoznačná, jak se zprvu zdá. I přes svrchovanost dialogu představuje monolog zcela neodlučitelnou součást dramatu, a to jak z hlediska jednotlivých replik, tak v rámci celkového kontextu.⁶⁾ I když se moderní drama snaží potlačit použití monologu uvnitř textu, stále ještě této formy někdy využívá (viz např. několik výrazných monologů v Pínterově *Správci ad.*). Nesmíme také zapomínat, že monolog měl v některých obdobích dramatu velký význam a že dokonče stál u jeho vzniku. Důležitou funkci mívá dodnes v básnickém dramatu.

Celkem jednoznačný příklad monologu postavy v rámci

děje můžeme najít ve 4. výstupu Cida. Don Diego je sám na scéně, jeho promluva je reflexí vzniklé situace a jejím komentářem; připomíná své zásluhy a dřívější jednání, což kontrastuje s urážkou, která je zcela znehodnocuje; je výrazem rozhodování, jež je vyprovokováno urážkou a potupou. Nic nepředstírá, je přímým výrazem myšlení, je zcela explicitní. Dává mluvčímu „moc nad slovem“. Neobrací se k žádné konkrétní osobě s výzvou k odpovědi. Promluva – vedle toho, že je výrazem citů a myšlení – vytváří také pozadí k pozdějšímu jednání, takové pozadí, které by je morálně zdůvodnilo a nedovolilo mylnou interpretaci (např. morální slabosti, zbabělosti atp.). Replika je z dnešního hlediska poměrně dlouhá, má rétorický a deklamatorní ráz. Podobnou repliku má i don Rodrigo. Takové výpovědi dávají dost prostoru pro jasné určení postoje, pro „vtažení“ věci a skutků minulých, určení motivace jednání, vymezení děje, vyslovení názoru na protivníka atd. V podobném dramatu dokonce i repliky adresované navzájem – tedy dialogické – nesou některé formální vlastnosti monologu (v tomto případě také „napomáhá“ verš): např. dlouhé *tirády*, v nichž jsou smíseny prvky sebevýpovědi s orientací na řečový kontext druhého.⁷⁾ Toto drama má časem to tendenci ke statickosti a bývá ožiováno hlavně ostrými dějovými zvraty, výrazností konfliktů či vnitřní diferenciací řeči.

Možností monologu dokázal využít také romantismus, když dával široký prostor lyrickým pasážím.

S velmi zřetelným využitím monologu se setkáváme samozřejmě v antickém dramatu, hlavně u Aischyla (srv. problémy vzniku dramatu). Zde je použita celá řada monologických forem, ať už jde o vstupní monolog, který uváděl kořeny příběhu, zárodky konfliktu, vztahy jednajících osob atp., monolog vyprávěcí nebo monolog komentující události a dávající jim širší smysl (v obou případech ztělesňoval tuto funkci chór nebo jeho vůdce, hlídač ap.); najdeme zde i monology, které jsou vyznáním nebo zpovědí, filozofický monolog atd. Všechny tyto formy souvisely mj. s jistým způsobem konstrukce děje – řada významných událostí (souboj, bitva, fyzické násilí...) se na jevišti neodehrávala, ale byla zde pouze komen-